

„Translation im Spannungsfeld der cultural turns / Translation Among Cultural Turns”. Międzynarodowa konferencja naukowa, Gdańsk, 13–14 października 2011 roku

W dniach 13–14 października 2011 roku odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa „Translation im Spannungsfeld der cultural turns / Translation Among Cultural Turns” zorganizowana przez Instytut Germanistyki Uniwersytetu Gdańskiego. Tematyka obrad skupiała się wokół refleksji nad miejscem oraz rolą translacji i translatologii we współczesnej humanistyce. W konferencji uczestniczyli przedstawiciele Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Badań Literackich PAN, Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Europejskiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, którzy wygłosili łącznie 17 referatów.

Otwarcia konferencji dokonał Dziekan Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego prof. dr hab. Andrzej Ceynowa, dzieląc się swoimi spostrzeżeniami na temat zarówno historii, jak i obecnej sytuacji translatoryki, oraz Dyrektor Instytutu Filologii Germańskiej prof. dr hab. Andrzej Kątny, przedstawiając zebranym silną pozycję translatoryki na germanistyce Uniwersytetu Gdańskiego.

Obrady rozpoczęło wystąpienie dr Magdaleny Horodelskiej (UG), stanowiące wprowadzenie do obecnych tendencji w translatoryce. Prelegentka mówiła o potrzebie interdyscyplinarnego myślenia o literaturze i interpretowania jej z perspektywy kulturowej. Interpretację kulturową podzieliła na dwa etapy, z których pierwszy to dekontekstualizacja, a drugi – rekontekstualizacja. Innym poruszonym zagadnieniem był problem intersemiotycznej interpretacji przekazów medialnych. Jak zauważyła badaczka, jest to zjawisko stosunkowo nowe i w związku z tym odbiorca ma problem z interpretacją tego typu komunikatów. Jej zdaniem translacja nie polega na tłumaczeniu z języka na język, ale z kultury na kulturę, w związku z czym tłumacz musi być również „antropologiem”.

Kolejnym prelegentem był prof. dr hab. Marian Szczodrowski (UG), który w swoim wystąpieniu zastanawiał się nad pojęciami *tradukcja* oraz *translacja*.

Badacz przedstawił analizę etymologiczną tych pojęć, traktowanych zwykle w niemieckiej translatoryce jako synonimy. Według jego koncepcji oba te pojęcia określają części składowe procesu tłumaczenia, przy czym *tradukcję* należy rozumieć jako dobór wyrazów, a *translację* – jako ostatnią fazę przekładu. Mówiąc o cechach, jakie powinien posiadać tłumacz, prelegent podkreślił przede wszystkim znajomość obu języków umożliwiającą swobodną komunikację. Przypomniawszy model procesu tłumaczenia, według którego składa się ono z kodowania i dekodowania. W odniesieniu do komunikacji zwrócił uwagę na jej wymiar kulturowy. Jego zdaniem proces tłumaczenia powinien być zarówno bilingwalny, jak i biculturowy, co wymaga od tłumacza również kompetencji interkulturowych.

Prof. dr hab. Zoja Nowożenowa (UG) i dr Tatiana Sieniawska-Sujkowska (UG) w swoim referacie zajmowały się problemem grafiki i paragrafiki w przekazie międzykulturowym na przykładzie wybranych polsko-rosyjskich zbiorów prac naukowych. Jak podkreślały badaczki, w przypadku takich prac dochodzi do zetknięcia dwóch różnych kodów językowych oraz tradycji kulturowych. Wymienione przez nie determinanty sytuacji komunikacyjnej to: *grupa docelowa*, *pozycjonowanie kulturowe* i *narodowościowe autorów lub redaktorów*, jak również *tradycja wydawnicza*. W dalszej części wystąpienia omówione zostały możliwe momenty „napięć”. Badaczki omówiły na przykładach różne strategie przyjmowane przez autorów tego typu prac, dotyczące opracowania językowego okładki, strony tytułowej i redakcyjnej, wstępu, sposobu zapisu nazwisk w spisie treści, jak również konwencji zapisu imion i nazwisk (pełne imię i nazwisko czy inicjał i nazwisko), rodzajów cudzośłów oraz opisów bibliograficznych.

Wystąpienie dra Adama Szelugi (UG) dotyczyło zagadnienia kulturowo uwarunkowanych elementów kodu na poziomie semantyki w procesie tłumaczenia z perspektywy lingwistyki kognitywnej. Referent skontrastował podejście kognitywne z podejściem klasycznym, według którego język jest systemem zamkniętym, a ekwiwalencja może być tylko albo pełna, albo zerowa. Następnie przypomniał podstawowe zagadnienia leżące w zakresie zainteresowań lingwistyki kognitywnej, takie jak: kategoryzacja w języku, reprezentacje mentalne, sieci radialne, dychotomie pomiędzy językiem ojczystym i obcym oraz językowe i pozajęzykowe przyczyny nieprzetłumaczalności. Temu ostatniemu problemowi badacz poświęcił najwięcej uwagi. Zajął się m.in. analizą zdania w języku niemieckim: „Nach der Wende hat sich bei uns in Berlin alles verändert”, w którym leksem „Wende” jest jego zdaniem nieprzetłumaczalnym elementem kodu kulturowego.

W dalszej kolejności wystąpiła dr Marta Kaźmierczak (UW) z referatem poświęconym tłumaczeniu „delikatnych” tekstów w świetle *Cultural Turns*.

Zagadnienie to zostało omówione na przykładzie powieści *Lód* Jacka Dukaja w oryginale oraz w tłumaczeniu na język angielski. Jak podkreślała referentka, przekład tego tekstu wymagał od tłumacza dużej kreatywności, głównie ze względu na rosyjskie elementy leksykalne, archaizmy oraz neologizmy. Jeszcze inne obszary problemowe, o których wspomina badaczka, to intertekstualność tekstu, polegająca na licznych aluzjach literackich (z których znaczna część jest zrozumiała tylko dla polskiego odbiorcy), specyficzna forma narracji pierwszoosobowej z licznymi formami „się”, jak również elementy filozoficzne i metatekstualne. Prelegentka zilustrowała na konkretnych przykładach, jakie strategie tłumaczeniowe zostały zastosowane przez tłumacza.

Dr Tamara Brzostowska-Tereszkiewicz (IBL PAN) przedstawiła z kolei modernistyczne modele przekładu literackiego. Jej zdaniem translatoryka ma ścisły związek zarówno z *Cultural Turn*, jak i z modernizmem, który określa jako „age of translation” („wiek translacji”). Badaczka określiła translację jako jeden z analitycznych metakonceptów modernizmu. Dalsza część wystąpienia była poświęcona charakterystyce pojęcia translacji w modernizmie, w opozycji do jego rozumienia w podejściu konserwatywnym. O ile we wcześniejszych koncepcjach dominowało rozumienie translacji jako mimesy, translacja w modernizmie jest, zdaniem referentki, antymimetyczna oraz antyiluzoryczna. Jak podkreślała, już w pierwszych dekadach modernizmu tłumaczenie było czymś więcej niż reprezentacją, gdyż modernizm sam w sobie jest uosobieniem kryzysu reprezentacji.

Referat przygotowany przez mgr Agnieszkę Gilewską i mgr Anielę Staszewską (WSFiZ w Białymstoku) był poświęcony analizie statystyk wskazujących na większą popularność języka angielskiego niż niemieckiego na kierunkach studiów translatologicznych w Polsce, a także próbą wyjaśnienia tego zjawiska. Zdaniem badaczek, język angielski ma status współczesnego *lingua franca*. Osoby wyjeżdżające poza granice Polski mają do wyboru albo nauczyć się języka angielskiego, albo uczyć się języka kraju, do którego zamierzają się udać. Jednocześnie, według przytoczonych w referacie statystyk, Polacy znają średnio tylko dwa języki. Za inny powód mniejszej popularności języka niemieckiego została uznana rzadka obecność tego języka w przestrzeni publicznej, np. w wydarzeniach kulturalnych i sportowych, w których dominuje język angielski.

Kolejną prelegentką była mgr Inez Okulska (UV, UAM), która w swoim wystąpieniu zastanawiała się nad zasadnością istnienia teorii tłumaczeń. Badaczka wprowadziła podział na prospektywne i retrospektywne teorie tłumaczeń, z których pierwsze traktują translację jako działanie i mówią o tym, jak należy tłumaczyć, a drugie opierają się na krytycznej analizie konkretnych przekładów. Zdaniem prelegentki, teorie translatologiczne nie powinny

ograniczać się do badania relacji pomiędzy tekstem źródłowym i docelowym, lecz obejmować również aspekty interdyscyplinarne, jak np. metafory leżące w obszarze zainteresowań literaturoznawstwa. W odpowiedzi na pytanie postawione przez siebie w tytule referatu: „Wozu Übersetzungswissenschaft” („Po co teoria tłumaczeń”), badaczka wymieniła dwa powody, dla których teoria tłumaczeń jest potrzebna. Pierwszym z nich jest fakt, że każda nauka potrzebuje teorii, zaś drugim – przydatność teorii w dydaktyce translacji.

Mgr Anna Kapuścińska (UKW) w swoim referacie podjęła problem krytycznej oceny funkcjonalnego przekładu literackiego na podstawie analizy polskiej pieśni *Bogurodzica* w oryginale oraz w tłumaczeniu na język niemiecki. Punktem wyjścia dla rozważań prelegentki był status tekstu w polskiej kulturze. Wobec faktu, iż tekst ten nie został zdomestyfikowany intralingwistycznie, prelegentka zastanawiała się nad celowością domestyfikacji dokonanej przez tłumacza w przekładzie interlingwistycznym. Analizując wady i zalety zarówno domestyfikacji, jak i egzotyzacji, wyznaczyła główne dychotomie pomiędzy tymi dwoma podejściami. Jak podkreśliła referentka, celem wystąpienia nie była odpowiedź na pytanie, która strategia byłaby lepszym rozwiązaniem w przypadku tekstu omawianej pieśni, a jedynie wykazanie, iż również przekład funkcjonalny (rozumiany jako domestyfikujący) wiąże się z pewnymi kompromisami, które są szczególnie widoczne w przypadku tekstów o takim znaczeniu w kulturze źródłowej, jak *Bogurodzica*.

Referat dr Izabeli Olszewskiej (UG) był poświęcony problemowi przekładu tekstów chasydzkich. Jak zauważyła prelegentka, przekład tekstów wyrosłych z żydowskiej kultury i z żydowskich realiów jest trudnym wyzwaniem dla tłumacza. Ma on jej zdaniem do wyboru dwie możliwości: może albo zastosować oryginalne żydowskie elementy leksykalne, albo zastąpić je ekwiwalentami bardziej zrozumiałymi dla odbiorcy tekstu docelowego. Jako przykład zastosowania tej drugiej strategii badaczka wymieniła tłumaczenia autorstwa Martina Bubera. W poszukiwaniu ekwiwalentów leksemów chasydzkich sięgnął on do *Biblii Tysiąclecia* jako najlepiej znanego odbiorcom docelowym źródła słownictwa związanego z judaizmem. Referentka zauważyła powszechną tendencję do domestyfikacji leksemów pochodzenia żydowskiego poprzez ich substytucję lub uzupełnienie podawanymi w nawiasach objaśnieniami.

W drugim dniu obrad jako pierwszy wystąpił dr Dennis Scheller-Boltz (UO), który wygłosił referat poświęcony zagadnieniu poprawności politycznej. Jednym z poruszonych przez badacza problemów był aspekt płci. Porównując przykłady z języka polskiego i niemieckiego, dowiódł, że język niemiecki wykazuje pod tym względem znacznie wyższy stopień poprawności politycznej niż język polski. Zauważył on m.in., że nazwy zawodów w języku

niemieckim posiadają swoje męskie i żeńskie formy, podczas gdy w języku polskim w przypadku niektórych zawodów brakuje form żeńskich. W dalszej części wystąpienia referent zajął się aspektem przynależności etnicznej na przykładzie artykułu *Rasowy olimpijczyk* opublikowanego w tygodniku „Polityka”, zawierającego liczne leksemy uchodzące za niepoprawne politycznie. Jak podkreślił, zasady poprawności politycznej obowiązujące w kulturze docelowej są istotnym elementem, który należy uwzględnić w tłumaczeniu.

Tematem referatu dr Barbary Sapały (UMK) była analiza polskich i niemieckich określeń stosowanych w odniesieniu do osób niesłyszących, oparta m.in. na własnym doświadczeniu badaczki w tłumaczeniu konferencyjnym. Badanie obejmowało określenia odnoszące się do osób z wadą słuchu zarówno w dyskursie publicznym (np. w medycynie i pedagogice), jak i w wypowiedziach tych osób (w dyskusji na forach internetowych). W obu językach referentka zauważyła tendencję do zastępowania określenia *gluchy (taub)* przez *niesłyszący (gehörlos, schwerhörig, hörbeschädigt)*. Zmianę tę uzasadnia faktem, iż określenia wcześniej stosowane posiadają w obu językach negatywne konotacje, m. in. ze względu na istnienie fraz „głuche dudnienie”, „głucha noc” itp. Zdaniem referentki zmiany te mówią wiele o rozwoju kulturowym polskiego i niemieckiego społeczeństwa.

Dr Marta Turska (UG) w swoim wystąpieniu omówiła tłumaczenia z języka niemieckiego na polski wybranych dokumentów pruskich z terenu dzisiejszych Mazur. Wśród przeanalizowanych dokumentów znalazły się m.in. dokumenty kościelne, ustawy oraz rozporządzenia królewskie z okresu od lat dwudziestych do końca XVIII wieku. Badaczka wyjaśniła, iż tłumaczone były tylko dokumenty odnoszące się do obszarów, na których zamieszkiwali Polacy. Tłumaczenia wykonywali polscy tłumacze zatrudnieni w tym celu w Królewcu. Prelegentka oceniła przeanalizowane tłumaczenia jako poprawne, zgodne z ówczesnym etapem rozwoju języka polskiego. Zwróciła uwagę, że niektóre z nich były pisane frakturą z wyjątkiem wyrazów obcych, pisanych antykwą, podczas gdy inne były pisane w całości antykwą.

Referat dr Katarzyny Lucas (UG) poświęcony był obcości jako zjawisku kulturowemu i medialnemu, omówionemu na przykładzie powieści *Everything is Illuminated* autorstwa Jonathana S. Foera. Referentka analizowała pod tym względem zarówno przekład interlingwistyczny, jak i intersemiotyczny – ekranizację powieści. Jak podkreśliła badaczka, głównym źródłem obcości zarówno w powieści, jak i w filmie jest postać ukraińskiego studenta, Saschy. Obcość ta ma odzwierciedlenie przede wszystkim w jego idiolekcie – niepoprawnej angielszczyźnie, charakteryzującej się nadużywaniem wyrazów łacińskiego pochodzenia oraz licznymi błędami semantycznymi i frazeologicznymi. Referat był poświęcony analizie zastosowanych sposobów odzwierciedlenia obcości. Podczas gdy w przekładzie interlingwistycznym obcość jest

ukazana poprzez celowe łamanie konwencji języka docelowego, w przekładzie intersemiotycznym obcość w języku jest w znacznym stopniu zastąpiona przez obcość w wyglądzie zewnętrznym bohatera.

Łamanie konwencji jako wyzwanie dla tłumacza było tematem referatu dr Małgorzaty Jokiel (UO). Prelegentka omawiała to zagadnienie na przykładzie powieści Reinharda Jirgla *Die Unvollendeten* przetłumaczonej na język polski przez Ryszarda Wojnakowskiego. Powieść tę cechuje nietypowa poetyka, zauważalna w szczególności na poziomie ortografii oraz interpunkcji, za pomocą której autor tworzy lub uwypukla nowe znaczenia wyrazów. Niekonwencjonalność jest widoczna przede wszystkim na poziomie ortografii oraz interpunkcji. Dotyczy ona m.in. nieprzestrzegania zasad pisowni wielką i małą literą, rezygnacji ze znaków interpunkcyjnych lub ich niekonwencjonalnego zastosowania oraz stosowania znaków nienależących do znaków interpunkcyjnych, np. „=” . Jak podkreśla badaczka, tłumacz przejął formę tekstu źródłowego, wykazując się przy tym znaczną kreatywnością.

Dr Andrzej Filipowicz (UWM) w swoim referacie zajmował się wierszem *Nachtergebung*, którego autorem jest Georg Trakl. Wiersz ten został napisany aż w pięciu różnych wersjach, przy czym jedynym wspólnym elementem wersji pierwszej i piątej – określanej przez badacza jako tłumaczenie pierwszej – jest występowanie wyrazu *Mönchin* (‘mniszka’). Jak zauważył referent, poeta tworząc kolejne wersje swojego utworu, „tłumaczył sam siebie”. W wygłoszonym referacie została zaprezentowana analiza świata przedstawionego w poszczególnych wersjach ze szczególnym podkreśleniem bogatej symboliki występujących w nich elementów przyrody. Badacz analizował utwory w oparciu o interpretację twórczości Trakla dokonaną przez Martina Heideggera.

Ostatnim wygłoszonym referatem było wystąpienie dr Janiny Gesche (UG) poświęcone pominięciom w przekładzie powieści Stanisława Lema *Kongres futurologiczny*. Referentka porównywała pod tym względem tłumaczenie powieści na język niemiecki oraz (z języka niemieckiego) na język szwedzki. W swoim badaniu skupiła się na przekładzie neologizmów stosowanych jako określenia substancji chemicznych i środków farmakologicznych, wzorowanych na terminologii specjalistycznej. Badaczka podkreśliła, iż przekład neologizmów wymaga od tłumacza dużej kreatywności. Jak zostało pokazane na przykładach, w niemieckim tłumaczeniu większość neologizmów została zrekonstruowana przy jednoczesnym zachowaniu prawidłowej składni języka docelowego, podczas gdy w tłumaczeniu szwedzkim znacznie częściej zdarzają się pominięcia.

Omawiana konferencja stanowiła forum wymiany poglądów badaczy zajmujących się bardzo szeroko rozumianym przekładem. Należy podkreślić w szczególności wielowątkowość tematyki poruszanej podczas obrad. Jak za-

uważała w podsumowaniu dr Katarzyna Lucas, należąca do komitetu organizacyjnego, konferencja rozciągała się od podejść tradycyjnych aż po koncepcje nowe, zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i w oparciu o konkretne, różnorodne gatunkowo teksty.

Anna Kapuścińska

O Autorce

Anna Kapuścińska - doktorantka w dziedzinie językoznawstwa na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, gdzie przygotowuje rozprawę doktorską pod kierunkiem prof. UKW dr. hab. Marka Cieszkowskiego. Ukończyła studia magisterskie na kierunku Lingwistyka Stosowana (język angielski z językiem niemieckim) na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego (2010). Jej praca magisterska "Zu den Übersetzungsstrategien von Karl Dedecius am Beispiel der Gedichte von Wisława Szymborska" ("Strategie tłumaczeniowe Karla Dedeciusa na przykładzie wierszy Wisławy Szymborskiej") została wyróżniona przez Dziekana Wydziału Humanistycznego jako najlepsza praca magisterska napisana na tym wydziale w roku akademickim 2009/2010. Jej zainteresowania naukowe (oprócz teorii i praktyki przekładu) obejmują w szczególności tekstologię, lingwistykę mediów oraz semiotykę. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego.